

Dávid Mária

Magyar–lengyel simulások és koccanások (Pragmatikai problémák)*

1. Bevezető gondolatok

Ugye a kevésbé tapasztalt nyelvtanár is felkapja a fejét, ha külföldi tanítványa – aki már igen jól beszéli nyelvünket – így szól hozzá: *Jó napot, hová megy? Vagy ha például azt kérdezi: Magának is tetszett a film?*

Harmadik éve dolgozom magyar nyelvi lektorként a poznańi Adam Mickiewicz Egyetemen, s bizony gyakran megüti a fülem az efféle kisebb-nagyobb nyelvi bárdolatlanság. Azelőtt is tanítottam lengyel diákokat a volt Nemzetközi Előkészítő Intézetben, néhány lengyel hallgató mindig akadt az éppen aktuális csoportomban, azonos anyanyelvű hallgatóság esetében viszont bizonyos problémák értelemszerűen inkább a középpontba kerülhetnek. Különösen érvényes ez a felsőbb évfolyamokra, hiszen minél alaposabb nyelvtudás birtokában van valaki, annál bántóbbnak tűnik, ha a megbízható nyelvtudást nem fedi minden területen a nyelvhasználati jártasság finom máza.

Az udvariassági formákra egyre több figyelmet fordítanak a nyelvészek (a magyar udvariassági fordulatok leírása pl. Fülei-Szántó:1994, a lengyelé pl. Zgólkowie:1993; magyar–lengyel összevetés: Koutny:2003), s a nyelvtanításban is helyet követel magának a nyelvhasználat megfelelő átadása. Dolgozatomban a magyar–lengyel nyelvhasználat eltéréseiből adódó problémákra és ezek tanítására térek ki jelzesszerűen, részletes elemzésüktől terjedelmi okokból eltekintek.

2. Megszólítási formák

Hogy micsoda felbecsülhetetlen adomány a lengyel gyerekek számára a *pan/pani (uram/asszonyom)* megszólítási forma, mindaddig nem is fogják fel tudatosan, amíg nem kerülnek szembe a magyar önzés, illetve magázás problémájával. Megjegyzem, míg Magyarországon egyre szélesebb körű a tegezés, a lengyelek sokkal inkább a magázás hívei. Az egyetemen elképzelhetetlen, hogy az ifjú tanárok fel-

* A XII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus (Szeged, 2002. március 27–29.) *Magyar mint idegen nyelv* szekciójában tartott előadás írott szövegváltozata

ajánlják a tegeződést a diákoknak, ami Magyarországon elég gyakori. Sőt, időnként az is előfordul, hogy az egymást nem ismerő hallgatók magázzák egymást. A magyar egyetemeken majdnem kizárólagos a tegező forma (Reményi in Koutny 2002).

Mindehhez hozzájárul a címek, rangok rendszeres használata az egyetemi hierarchiában, ami kollégák között különösen szembeűnő. Az egyetemi diplomával rendelkezők ún. magiszteri címet kapnak a szakdolgozatuk megvédése után. (Az idősebbek például a gyógyszerterben magiszternek szólítják a patikusokat, hiszen egyetemi végzettségük okán kijár nekik ez a tiszteletteljes megszólítási forma.)

A magisztereket a következőképpen szólítják meg: *pani Magister / panie Magistrze* (magiszter asszony/úr), a doktori címmel rendelkezőket ez a forma illeti: *pani Doktor / panie Doktorze* (doktor asszony/úr), a professzor asszonyokhoz, illetve professzor urakhoz pedig a *pani Profesor / panie Profesorze* megszólítással illik fordulni. A közéletben igen gyakran hallható a *pani Redaktor / panie Redaktorze* (szerkesztő asszony/úr), *pani Mecenas/panie Mecenasie* (ügyvéd asszony/úr). A magyarban is előfordul a szakmára utaló megszólítás, de kevesebb szakmára vonatkozik, mint a lengyelben.

Félhivatalos kapcsolatokban, például munkahelyen, amikor még magázódnak, a lengyelek gyakran úgy szólítják meg egymást, hogy a keresztnév elé odateszik a *pan/pani*, vagyis az *úr/asszony* szót: *Panie Piotrze* (<Piotr), *Panie Przemyslawie* (<Przemyslaw), *Pani Mario* (< Maria), *Pani Ewo* (< Ewa). A név becézett formában is állhat e megszólításban: *Pani Jolu* (< Jolanta), *Pani Haniu* (< Hanna), *Panie Jurku* (< Jerzy), *Panie Darku* (< Dariusz), s a keresztnév az ún. „wolacz”-ban, vagyis vocativusban áll. Fel kell hívnunk diákjaink figyelmét, hogy a magyar nyelvben ez nem alkalmazható, senkit sem szólíthatunk *Mária asszonyként* vagy *Péter úrként*, a *Mari asszony* meg a *Gyuri úr* formáról nem is szólva. A lengyelek pedig azt furcsállják, hogyan lehet valakit magázni, ha a keresztnévén szólítjuk, különösen ha a keresztnév becézett változatát használjuk. Ezért is játszunk pl. orvos–nővér, vagy igazgató–titkárnő között folyó párbeszédet, ahol az *Évi*, *Kati*, *Erzsike*, *Icuka* stb. megszólítás még mindig belefér a magázó formába.

Fontos, hogy játszassunk olyan szerepjátékokat is, amikor nem egyenrangú partnerek beszélnek egymással. E nem szimmetrikus rendszerben, amikor tanár beszél diákkal, diák a tanárral vagy felnőtt gyerekkel, idős ember nála fiatalabbal, fiatalabb ember nála idősebbel stb., nélkülözhetetlenek a megfelelő megszólítási formák: például: *tanárnő*, *tanár úr*, *professzor asszony/úr*, *fiatalember*, *kislány/kisfiú*, *asszonyom*, *hölgyem*, *uram*. (Feltétlen hívjuk fel a figyelmet arra, mely megszólítási formák szerepelnek birtokos személyraggal s melyek nem – a „*tanár uram*”, „*kisasszonyom*”, „*asszony*” stb. elkerülésére.) Mi az órákon szinte mindig játszunk olyat, hogy a hallgatóknak hol velük egykorút, hol náluk idősebbet, hol középkorút vagy éppen gyereket kell megszólítani, és párbeszédet folytatni vele.

Már a kezdet kezdetén meg szoktam tanítani, hogy hasonlóan számos más (főleg ázsiai) nyelvhez a megszólítás mellett igei szerkezettel is ki tudjuk fejezni a tiszteletünket. Különösen fontos nem szimmetrikus kapcsolatokban, pl. ha udvarias férfi fordul egy nőhöz, vagy fiatalabb személy idősebbhez, hogy ismerje a „*tetszikelést*”, illetve tudja, kit illethet a *bácsi*, ill. *néni* szóval.

Itt hívnám fel a figyelmet még egy érdekes nyelvi jelenségre, a lengyelben ugyanis lehet tegezve is magázni valakit, vagy ha úgy tetszik, magázva tegezni. Ha pl. valaki engedély nélkül árul a piacon, a rendőr mondhatja neki: *Zabieraj pan swoje rzeczy! Idz pan do domu!* (Szó szerint: *Vidd el a cuccodat, uram! Menj haza, uram!*) Ez a fajta kommunikáció kollégák között is előfordul egyszerűbb emberek körében. Diákjainknak tudniuk kell, hogy a magyarban ez nem járható út. A magyar *uram/asszonyom* a hivatalos vagy választékos nyelvváltozat sajátja.

3. Köszönési formák

A megszólítás szorosan összefügg a köszönéssel. Vegyük szemügyre tehát, hogyan is köszönünk lengyelül, illetve magyarul.

Tekintsük át először a találkozáskor használt *hivatalos köszönési* formákat:

Lengyelországban	Magyarországon
Ø	Jó reggelt (kívánok)!
Dzien dobry!	Jó napot (kívánok)!
Dobry wieczór!	Jó estét (kívánok)!
Ø	Kezét csókolom!
Witam (serdзецznie/goraco)!	Üdvözlöm!
(= <i>Üdvözlöm szívélyesen/forrón.</i>)	
Klaniam sie (pieknie/nisko)!*	Ø
(= <i>Szépen/mélyen meghajlok.</i>)	
<i>Kb. alázatos szolgája.</i>	
Moje uszanowanie!	Tiszteletem!

Vessünk most egy pillantást a *nem hivatalos* köszönési formákra:

Lengyelországban	Magyarországon
Czesc! Hej! Czolem! Siemasz!	Szia(sztok)! Szervusz(tok)!
Serwus!	Szevasz(tok)! Szerbusz(tok)!
	Heló(sztok)!
Dzien dobry!	Ø
Dobry wieczór!	Ø

Witam (serdziejnie/goraco). (= <i>Üdvözöllek. szívélyesen/forróan</i>) –	Ø
Witaj! (= <i>Üdvözöllek!</i>)	
Klaniam sie (pieknie/nisko). (= <i>Szépen/mélyen meghajlok.</i>)	Ø
Caluje raczki!	Kezét csókolom! Csókolom!
Uszanowanie!, Uszanowanko!	Ø

A *búcsúzás*kor használt *köszönések* közül most csak néhányat mutatok be:
Hivatalos érintkezéskor:

Do widzenia!

Viszontlátásra!

A nem hivatalos kapcsolatokban is használatos:

Do widzenia!	Viszontlátásra!, Viszlát!
Do zobaczenia!	Még találkozunk!
	Még látjuk egymást! (Ez a forma a magyarban csak köszönéssel együtt használatos.)
Na razie! (= kb. <i>Egyelőre...!</i>)	Ø
Trzymaj sie! (= <i>Tartsd magad!</i>)	Vigyázz magadra! (Ez nálunk csak köszönés mellett fordulhat elő.)
Pa! (<i>Pá!</i>)	(Csak a gyermeknyelvben, felnőttek közt affektáltnak hat.)

Érdekes megfigyelni, hogy – a magyar gyakorlattal ellentétben – a lengyel hivatalos köszönésformák nagy része jól használható a nem hivatalos jellegű kapcsolatokban is (Koutny 2000). Ezért nagyon fontosnak tartom az elsőéves lengyel diákokkal újra meg újra eljátszatni különféle találkozási helyzeteket, hogy ráérezzenek, hogy mi nem szoktunk barátoknak vagy ismerősöknek *Jó napot*-tal vagy *Jó estét!*-tel köszönni. Ugyanennek az ellenkezője igaz az olyan lengyel köszönési formák esetében, mint pl. a *Klaniam sie (pieknie/nisko)* (= *Szépen/mélyen meghajlok*), valamint az *Uszanowanie!* (*Tiszteletem!*), *Uszanowanko!* (az előbbi köszönésnek a becézett, kicsinyítő képzős formája). Ez utóbbit a lengyelek tréfás kedvükben, bizalmasabb kapcsolatokban szokták használni, a magyarban nincs megfelelője.

A *Kezét csókolom!* lengyel megfelelője – a *Caluje raczki!* – csak elvétve fordul elő, s akkor is inkább az idősebb nemzedék használja, a fiatalok elavult formának tartják, megmosolyogják. Amint egyik kollégám megjegyezte: a magyarok *Kezét*

csókolom-mal köszönnek ugyan, de nem csókolnak kezet, a lengyelek nem használják ezt a formát, ellenben ténylegesen kezet csókolnak a nőknek, legalábbis a középkorú férfiak és az idősebb generáció képviselői.

Igen fontos a *Jó reggelt!* formát is gyakoroltatni, hiszen ez hiányzik a lengyelből.

A lengyel gyerekek azokat a felnőtteket, akikkel bizalmas kapcsolatban állnak, a *Czesc!* (Szia/Szevasz!) formával üdvözlik, a többi felnőttet *Dzien dobry!* köszönettel. Ez utóbbinak Magyarországon inkább a *Kezét csókolom!*, illetve a rövidebb *Csókolom!* felel meg. (Bár, ha igaz, már nálunk is köszönhetnek a gyerekek *Jó napot!*-tal, nem tűnik arrogánsnak, mint azelőtt, amikor kifejezetten rászóltak a gyerekekre, hogy „gyerekeknek ezt nem illik mondani”. A nyolcvanas évek elején Levente Péter – kisgyermekeknek szóló műsorában – arra is kitért: „*Hogyan köszön a magyar gyerek? – Jó napot kívánok!*” Emlékszem, több szülő morgolódott a nézőtéren, hogy inkább *Csókolom*-ot illene mondaniuk.

Említést kell tennünk arról is, hogy a lengyelek *nem olyan „köszöngetősek”,* mint mi. Szó sincs arról, hogy ne köszönnének, csak hogy ezt pl. a munkahelyen napjában egyszer, az első találkozáskor teszik. Ebből már jó néhány régi lengyel tanítványomnak támadt kellemetlensége a munkahelyén (egy időben elég sok lengyel feleséget tanítottam a TIT Szabadegyetemen), ugyanis magyar kollégáik kifogásolták, hogy nem udvariasak, nem üdvözlik „megfelelően” a munkatársaikat, azaz mindannyiszor, mikor találkoznak vele a nap folyamán. Sohasem felejttem az egyik lengyel nő tétova magyarázkodását: „*De hiszen én köszöntem reggel...*” Akkor már jobb eset, ha a Lengyelországban élő magyart megmosolyogják, amikor automatikusan újra meg újra odaköszön az illetőnek, akit már korábban üdvözölt. Ilyenkor azt szokták mondani: *Juz sie widzielismy!* (*De hiszen már találkoztunk!*)

Azok a diákjaink, akik nemrég tértek vissza budapesti részképzésükről, beszámoltak arról, hogy néhány idősebb magyar – kevesellvén az egyszerű *Jó napot!* üdvözlésben rejlő udvariasságot bizony kijavította őket, hozzátéve: „*kívánok, fiatalember*”. Mindannyian ismerjük ezt a jelenséget, amikor egy nyelvet már magas szinten beszélőtől elvárják, hogy tisztában legyen annak finomságaival is.

Igen fontos tehát, hogy a grammatikai és lexikai tudáson kívül pragmatikai ismeretekkel is ellássuk a diákjainkat. Legelőször a nyelvórákon hallanak róluk, utána következik a budapesti nyelvi fürdő az Eötvös Loránd Tudományegyetemen és a mindennapi élet során. Tulajdonképpen ezek megerősítésére, tudatosítására szolgál a III. év 2. félévében a pragmalingvisztika nevű tantárgy heti két órában, ami a Lengyelországban működő három magyar szak közül (Krakkó, Poznań, Varsó) egyedülálló módon minálunk van csak tantervbe iktatva. „A két nyelvhasználat közötti különbségek bemutatása és elemzése már nem fér bele semmilyen szótárba, ezeket inkább pragmalingvisztikai tanulmányok keretében lehet átadni. A speciális lengyel – közelebbi viszonyt kifejező – *Pani Mario* és *Panie Piotrze*, illetve az idősebbe-

ket megszólító magyar *Mária néni* és *Péter bácsi* gyakorlati tapasztalatokat igényel.” – írja Koutny (2000), aki külön fejezetet szentel az udvariassági formáknak a Magyar-lengyel tematikus szótárban, és a fenti tárgyat oktatja.

4. *Köszönöm* (= 'Igen' vagy 'nem'?)

A magyar *köszönöm szépen* lengyel megfelelője: *Dziękuję bardzo* (= Nagyon köszönöm). Gyakran mondják még: *Dziękuję pieknie/slicznie/uprzejmie* (= Köszönöm szépen/gyönyörűen/ tisztelettel). Ha viszont egy lengyelt megkínálunk valamivel, s ő azt mondja (többnyire nagyon kedvesen): „*Dziękuję*”, ez időnként alaposan megzavarja a kínálgató magyart, ugyanis ebben a szituációban a „*köszönöm*” ’köszönöm, nem’-et jelent, míg magyar kontextusban éppen az ellenkezőjét, azaz ’köszönöm, igen’-t. Fontos megtanítani a diákoknak, hiszen főleg azok, akik már jobban beszélnek, alaposan meglepődhetnek az ilyen helyzetekben.

5. *Étkezés*

Érdekes különbségek mutatkoznak az étkezések kezdetekor, befejezésekor használt nyelvi fordulatok használatában is. A lengyelek egyre ritkábban kívánnak *jó étvágyat* (*Smacznego!*) étkezés előtt (bár embere válogatja), az étkezés befejeztével pedig nem azt mondják: *Egészségére!* vagy *Egészségedre!*, hanem kölcsönösen azt mondják: „*Dziękuję – Dziękuję*”, azaz mintegy megköszönik egymás társaságát. Ennek tanítását sem hanyagolhatjuk el. Emlékszem, mennyire értetlenül álltam annak idején Gdanskban, amikor a házigazda nekem, a vendégnek köszönte meg az ebédet, noha még csak az ebéd előkészületeiben sem engedtek segíteni. Fontos megtanítani a *További jó étvágyat!* fordulatot is, mert a lengyelben ez nincs meg, ebben a szituációban is a „*Dziękuję*” használatos.

6. *No* (*Aha*)

A másik ilyen félreértés-forrás lehet a lengyelek *no-no*-ja, amely a magyar *Aha*, vagyis a helyeslés egyik igen gyakran használt formája. Lengyel kollégáim elég sűrűn automatikusan belefűzik magyar mondanójukba is a lengyel *no* szócskát, ezáltal meglehetősen keménynek, noszogatónak tűnnek, amolyan „*Na, mi van már?*”-osnak. Ha netán erre hajlamosak lennének lengyel diákjaink, feltétlen tudatosítani kell bennük, hogy ez a *no* a magyarban nem az *aha* szinonimája. (Ráadásul a lengyel *o* hang sokkal közelebb van a magyar *a*-hoz, mint az *o*-hoz, tehát valóban ilyen kellemetlen sürgetést jelentő szócskához hasonlít.)

7. Összegzés

Összegzésül tehát elmondhatjuk, rendkívül fontos, hogy nyelvhasználati tudással, mintegy nyelvi illetmannel is felvértezzük a diákjainkat. A nyelvtanítás legelején kell kezdeni, mert jó, ha a nyelvnek e mögöttes tartalmai fokozatosan beépülnek diákjaink tudatába. A nyelvet magasabb szinten beszélő külfölditől pedig mindenütt el is várják ezek ismeretét. E témának egy, a közeljövőben kidolgozandó módszertani munkában külön fejezetet fogok szentelni.

IRODALOM

- FÜLEI-SZÁNTÓ Endre (1994): *A verbális érintés* 'The verbal touch'. *Linguistica Series C Relations*, 7. Institutum Linguisticum Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
- KOUTNY Ilona (2000): A magyar és lengyel udvariassági fordulatok összevetése a lexikográfus szemével. *Polono-Hungarica* 8. (Szerk.: J. Banczerowski) ELTE, Budapest
- KOUTNY Ilona (2003): Hungarian greetings and addressing forms in a cross-cultural approach. Megjelenik in: *Modern Filológiai Közlemények* 2003.
- ZGÓLKOWIE, Halina – Tadeusz (1993): *Jezykowy savoir-vivre*. Praktyczny poradnik poslugiwania sie polszczyzna w sytuacjach oficjalnych i towarzyskich. Poznan: Kantor Wydawniczy SAWW